

על לאו.

הלכותיו

ללמדך דכולן אינן אלא בגזירת מלך [ואי אתה רשאי להרהר אחריו ולבקש טעמו של דבר – פני משה].

דיני סורר ומורה מתי ואיך חייב סקילה, המבוארים בפרק זה, מרובים הם, ומתקיימים רק בתנאים מסויימים, מגבילים מאוד. עד כדי כך שישנם תנאים הסוברים: "בן סורר ומורה לא היה ולא עתיד להיות, ולמה נכתב? דרוש! וקבל שכר!".

פרק זה העוסק בדיני סורר ומורה, הוא המשך לדיני הנסקלין כיון שהוא נסקל. וכתב הרב המאירי: היות ועניני בן סורר ומורה ארוכים, ייחד להם פרק בפני עצמו.

דינים מגבילים אלו שחלקם אינם מתקבלים על הדעת, הם מגזירת הכתוב, כמו שאמרו בגמרא ירושלמי (הלכה א):

מתניתין:

משנתנינו מבארת, מי נעשה בן סורר ומורה, ובאיזה זמן [גיל].

אמר רבי יסא: כל אילין מיליאי לא מסתברין דלא חילופין [כל אלו הדברים שנאמרו בבן סורר ומורה הם בהיפוך מן הסברא, דמן הסברא היה לנו לומר בחילוף הדברים – פני משה].

בן סורר ומורה. מאימתי נעשה בן סורר טז-א ומורה?

מעט שיביא שתי שערות שהם סימני "גדלות" לכל מצוות התורה, ולא לפני כן, שהרי הוא "קטן" ולא בא לכלל מצוות.

תני: תדע לך שהוא כן. מי היה בדין שיהא חייב, הבן או הבת? הוי אומר: הבת [דבדין הוא יותר לחייב את הבת שאין דרכה בכך – מן הבן שדרכו בכך – פני משה] ופטרה התורה את הבת, וחייבה את הבן!

ועד מתי נעשה בן סורר ומורה? עד שיקיף זקן. כשיהיה מוקף שער כולו, התחתון באותו מקום, ולא העליון, אלא למה אמרו חכמים בלשון סתמי "הזקן"? מפני שדברו חכמים בלשון נקיה.

מי היה בדין שיהא חייב, קטן או גדול? הוי אומר גדול [כלומר הגדול ביותר, מן הדין לחייבו יותר ממי שהוא קטן ממנו – פני משה] פטרה התורה את הגדול וחייבה את הקטן!

ומנין דרשינן שזמנו מוגבל לעד שיקיף זקן?

שנאמר: "כי יהיה לאיש בן"

[וטרם שהמשנה מסיימת הדרשה מביאה דרך אגב עוד דרשה:] "בן" – ולא בת. אין דין סורר ומורה נוהג בבת.

מי היה בדין שיהא חייב, הגונב משל אחרים או הגונב משל אביו? הוי אומר הגונב משל אחרים [ידוהו תרבות רעה ביותר – פני משה] פטרה התורה הגונב משל אחרים וחייבה הגונב משל אביו ואמו!

עתה דורשת המשנה את דין האמור שאחרי

שהקיף זקן אינו נעשה בן סורר ומורה, ממה שנאמר: "בן" ודרשינן "ולא איש", ומי שהקיף זקן הריהו "איש"⁽¹⁾.

ואף שאם הביא שתי שערות הריהו כבר "איש" לכל מצוות התורה, ואם כן למה לא ממעטין אותו אף משהביא שתי שערות, תירצה הגמרא, שדרשינן: "לאיש בן" – "בן הסמוך לגבורתו של איש", דהיינו בתחילת היותו "איש".

ולמה לא דרשינן "בן" ממש עד היותו לאיש, עד הביאו שתי שערות, כל זמן שהוא "קטן". על כך מבארת המשנה שאי אפשר לומר כן, שהרי –

קטן פטור, משום שלא בא לכלל מצות.

גמרא:

דנה הגמרא: **קטן מנלן דפטור?** מנין אנו למדים שאינו נעשה בן סורר ומורה?

ותמהינן: **מנלן?!** כדקתני **טעמא**, הרי המשנה כבר ביארה: **שלא בא לכלל מצות?!**

ותו ועוד קשה: לא מצאנו בעוד מקום מדיני התורה שקטן יתחייב בעונשי התורה. ואם כן, למה עלה על דעת המקשן לדרוש דרשה לפטור קטן, ובמה שונה דין בן סורר ומורה משאר דיני התורה?⁽²⁾

היכא אשכחן איפה מצאנו בשאר עונשי התורה, **דענש הכתוב** את הקטן – **דהכא** שכאן בבן סורר ומורה **ליבעי קרא** המקשן צריך דרשת הקרא **למיפטריה?**

ומתריצין: שונה דין סורר ומורה משאר דיני התורה, ויש סברא לחייב אף את הקטן, [ומתורצת קושיה השניה] אף שלא בא לכלל מצות [ומתורצת קושיה הראשונה].

אנן אנו שהקשינו: "קטן מנלן דפטור", **הכי קאמרינן** כך אמרנו:

אטו האם **בן סורר ומורה** – **על חטאו נהרג?**! במה שאכל מנה גדולה של בשר ושתה שתייה מרובה של יין, עדיין לא עבר עבירה שחייבין עליה סקילה, ולמה אכן נהרג? **על שב סופו**, כמבואר במשנה בהמשך הפרק: ירדה התורה לסוף דעתו, סופו שמגמר נכסי אביו, ומבקש הרגלי זלילה וסביאה שהתרגל אליהם, ואין לו מעות לקנותם, ואינו יכול בלעדיהם, ויושב

שאף שאינו חייב מעצמו, בכל זאת יענישוהו בית דין על מעשיו, כדי שיפחדו השומעים, כמו שנאמר "וכל ישראל ישמעו ויראו", לכן מוסיפה הגמרא קושיה השנייה, לומר, שאינו בר "עונשין" כלל.

וכן כתב ב"כוס הישועות".

וביד רמ"ה משמע שלא גרס בגירסתו את הקושיה השנייה.

1. הרמב"ם (פרק ז' מהלכות ממרים הלכה ה') כותב: וכן איש שגדל "והרי הוא ברשות עצמו" אינו נסקל מפני שגנב ואכל אכילה זו המכוערת. והמאירי כותב: עד שיעשה "איש גמור".

2. בחידושי הר"ן מבאר: ההבדל בין שתי הקושיות הוא, קושיה הראשונה היתה שקטן אינו חייב כשלעצמו בכל מצוות שבתורה.

אבל קושיה זו לא מספיקה, כי עדיין יתכן

בפרשת דרכים ומלסטם את הבריות, אמרה תורה: "ימות כל זמן שהוא זכאי, ואל ימות חייב".

וכיון דעל שם סופו נהרג, עלה על דעתינו לומר: אפילו קטן נמי. בשלמא שאר עונשי התורה מענישים על עבירתו ב"הווה", ועתה הנהו קטן ואינו אחראי על מעשיו, אבל בן סורר ומורה מענישים על ה"עתיד". ומה נפקא מינה אם הוא עתה גדול או קטן?

ועוד טעם למה עלה על דעתינו לומר שבן סורר ומורה חייב אף כשהוא קטן, כי דרשינן "בן — ולא איש", ומשמעות "בן" קטן משמע, התורה חייבתה "בן", וקטן הוא "בן ולא איש"⁽³⁾.

לכן שאלנו: "קטן מנלן דפטור"⁽⁴⁾.

ומתריצין: אמר רב יהודה אמר רב: דאמר קרא: וכי יהיה "לאיש בן", ודרשינן: "בן הכמוך לגבורתו של איש", כמבואר, בתחילת היותו לאיש⁽⁵⁾.

ואף שישנה סברה לחייבו אף כשהוא קטן, מכל מקום, מיעטתה אותו התורה, ופטרתו.

שנינו במשנתנו: ועד שיקוף זקן, התחתון.

תני רבי חייא במשנתו: עד שיקוף עטרה.

ומה בא ללמדנו?

כי אתא כשהגיע רב דימי מארץ ישראל, אמר פירש משנת רבי חייא: הקפת גיד ולא הקפת ביצים, שהקפת ביצים היא בגיל

3. הקשה רבינו חיים הלוי (על הרמב"ם פרק ו מהלכות גירושין הלכה ט): איך סלקא דעתך שבן סורר ומורה יהרג כשהוא קטן, הרי אין מקבלים עדות שלא בפני בעל דין, ונלמד מהפסוק "והועד בבעליו" (בבא קמא קיד), וכיון שאי אפשר לקבל עליו עדות — יפטר?

ותירץ, דלפי הוה אמינא זו שקטן נידון בבן סורר ומורה, אינו משום ד"חייב" מיתה, אלא דין שצריך להיהרג על שם סופו. ולכן אינו בעל דין.

וכן כתב בסוף הלכות ממרים שהמלקות שלוקה בן סורר ומורה אינן כשאר דין מלקות שבתורה, אלא הוא דין מיוחד שלוקה, וגם המלקות הוא על שם סופו.

4. רבי כרוספדאי [לקמן בגמרא] סובר שכל ימיו של בן סורר ומורה אינם אלא שלשה חדשים מיום הביאו שתי שערות, ולומד כן מדרשת הכתוב.

והקשו התוס' (ד"ה בן) אם כן, איך היתה הוה אמינא לחייב קטן, הרי ימשך זמנו יותר משלשה חדשים?

ותירצו [על פי הבנת המהר"ם] דרבי כרוספדאי לא בא לומר שאינם אלא שלשה חדשים ולא יותר, אלא כוונתו, שמעת היותו לאיש — לא ימשך זמנו יותר משלשה חדשים, אבל יתכן — לפי קושית הגמרא — שגם "לפני" היותו לאיש ייעשה בן סורר ומורה.

5. התוס' מוסיפים שדרשה זו היא מלשון "גבורה", כמו שנאמר (מלכים א ב): "והתחזקת והיית לאיש", לכן דורשים סמוך ל"גבורתו" של איש.

ואם לא כן, היה נדרש "סמוך לאיש", שהוא מבן שתיים עשרה, כמו שההלכה אמנם היא כן לענין נדרים.

ואף שגם לפני היותו בן משלש עשרה, הריהו "סמוך לגבורתו של איש", אין לחייבו, משום

מאוחר יותר.

אמר רב חסדא: קטן שהוליד אין בנו נעשה סורר ומורה. [רב חסדא סובר⁶] שקטן שלא הביא שתי שערות יכול להוליד, ובהמשך הסוגיא חולקים אמוראים עליו וסוברים שאין מציאות כזו].

שנאמר: כי יהיה ל"איש" בן, ודרשינן: ולא לבן בן.

ומקשינן: איך דורש רב חסדא כן —

האי פסוק זה, מיבעי ליה צריכים אותו, לדרוש, כמו שדרש רב יהודה אמר רב, הדורש "איש בן" בבן סורר ומורה עצמו שיהיה בן הסמוך לגבורתו של איש?

ומתצינן: אם בן, שהוצרך לדרשת רב יהודה אמר רב, לימא קרא היה מספיק לכתוב: "כי יהיה בן לאיש", שמשמעותו: כי יהיה הבן לאיש, בא לכלל איש —

מאי למה כתבה התורה: כי יהיה לאיש בן, שמשמעותו ל"איש" יהיה בן, שמע מינה באה התורה להשמיענו, לדרוש כמו שדרש רב חסדא: ל"איש" יהיה בן — ולא לבן יהיה בן.

ומקשינן: ואימא, הרי יתכן לומר: כוליה כל הפסוק הזה להכי הוא דאתא בא ללמד רק דרשת רב חסדא "ולא לבן בן", ולא נדרש דרשת רב יהודה אמר רב, ומניין לנו לומר שקטן פטור?

ומתצינן: אם בן לדרשת רב חסדא גרידא, נימא קרא: בן איש [בסמיכות] והיה נשמע:

בן של איש ולא בן של קטן, מאי למה כתבה התורה והקדימה לכתוב: "לאיש בן", ועוד הוסיפה אות "למד" ולא כתבה "בן איש" —,

שמע מינה תרתי שתי הדרשות. ממה שכתבה "בן לאיש" מהלמ"ד נדרש דרשת רב יהודה: בן הסמוך ל"גבורתו של איש, וממה שכתבה "לאיש בן" ולא כתבה "בן לאיש", נדרש דרשת רב חסדא: לאיש בן — ולא לבן בן.

ומה שאמר רב חסדא שקטן שהוליד פטור, וישנה מציאות כזו, פליגא דרבה חולק על רבה הסובר שקטן אינו מוליד.

דאמר רבה: קטן אינו מוליד.

ולומד כן ממה שנאמר בפרשת "גזל הגר".

נאמר בתורה (במדבר ה): "איש או אשה כי יעשו מכל חטאות האדם למעול מעל בה' ואשמה הנפש ההיא. והתודו את חטאתם אשר עשו והשיב את אשמו בראשו וחמישיתו יוסף עליו ונתן לאשר אשם לו.

ואם אין לאיש גואל להשיב האשם אליו, האשם המושב לה' — לכהן".

וקשה: וכי יש לך אדם בישראל שאין לו גואל? ! אם אין לו גואל קרוב, יש לו גואל רחוק, כל זמן שלא כלו בני יעקב אבינו.

אלא, כגזל מן הגר הכתוב מדבר, ואכן אין לו גואל. ומי שגזל ממנו, ונשבע לו, ומת הגר, ואין לו גואל להחזיר להם את הגזילה [האשם] וחומשו, מחייבתו התורה להחזיר

"שלא בא לכלל מצות".

6. ומבואר בהערה כג בדף טו.

להכהן.

נותן לכהן את הקרן והחומש⁽²⁾.

טו-א

ורבה מסיים דרשתו: **ואמר רחמנא** ואם אין ל"איש" גואל, ולא אמרה: ואם אין "לו" גואל, כדי ללמדנו: "ואם" אין "לאיש" גואל, על "איש" אתה מסופק אם יש לו גואל, אם אין, ולכן **אתה צריך לחזור עליו אם יש לו גואליו, ואם לאו**, ועד שאינך ברור שאין לו גואל, אינך יכול להפקיע זכות הגואל ולתתו לכהן —

וזו דרשת רבה ש"קטן אינו מוליד".

איתביה אביי: אביי מקשה על רבה מברייטא ששנתה לגבי שפחה חרופה.

נאמר בתורה (ויקרא יט): ואיש כי ישכב את אשה שכבת זרע והיא שפחה נחרפת לאיש... בקרת תהיה.

ואילו **קטן אי אתה צריך לחזור עליו**. כי **בידוע⁽¹⁾ שאין לו גואליו**. ובלי בדיקה הנך

ודרשו חכמים: "בקרת תהיה" — שהיא חייבת מלקות.

עוד אופן שיש לו נכסים, אם ירש את אביו בעוד היותו גוי, וגוי יורש את אביו מן התורה. עוד אופן, מעשה ידיו ושכר טרחה, דהיינו רווחי פעולתו — שייכים אליו מדאורייתא. עוד מתרצים, שמדובר שנתגיירה אמו כשעיברתו, ומתה, וירש נכסיה. עתה מקשים קושיא אחרת: איך בכלל נשבע לו הגזלן, הלא "אין נשבעין על טענת קטן"? ומתרצים, שלא מדובר כאן בטענת קטן והודאה במקצת, אלא בעדות עד אחד, המחייב להישבע כדי להכחיש טענתו.

או, שמדובר שנשבע מעצמו "קפץ ונשבע", ומה שאמרו "אין נשבעין על טענת קטן" הוא רק שאין בית דין משיביעם.

עוד מקשים, איך נתגייר? ומאריכים להוכיח שאי אפשר לגייר אותו, ואין הבית דין יכולים לזכותו מדין "זכין לאדם שלא בפניו", כי זכייה היא מדין שליחות, ו"אין שליחות לקטן".

ומתרצים, שאמו נתגיירה כשעיברתו. עוד מתרצים, דגירות היא "זכייה מיוחדת", שאפשר גם לקטן לזכות בה, ואין פירושו שבית דין הם שליחיו לגייר, מטעם שליחות, אלא הוא זוכה בעצמו ובגופו שנעשה גר ונכנס תחת כנפי השכינה.

1. כתב החתם סופר בתשובותיו (חושן משפט סימן כ"ח), סיום הלשון: "בידוע שאין לו גואליו", אינו מלשון הברייטא, כי לא יתכן שרב חסדא יחלוק על ברייתא. אלא שלשון הברייטא היא: "קטן אי אתה צריך לחזור עליו". ורבה פירשה שאין לו גואלים, כיון שקטן אינו מוליד ואילו רב חסדא יפרשנה, שאף שיתכן שמוליד יש לו יורשים, מכל מקום אין לו רכוש עצמאי ולא שייך לגזולו, כמו שבאמת האריכו בתוס', עיין הערה הבאה.

2. התוס' (סח ב ד"ה קטן) מאריכים מאוד בדין זה, ונביא דבריהם בקיצור.

מקשים, מנין לקטן נכסים, הלא אין לו "יד" לעשות קנינים. וכוננתם, בשלמא בקטן ישראל יתכן שיש לו נכסים, אם ירש נכסים, וקטן הרי יורש, אבל גר מנין לו נכסים?

ואף אם חכמים תיקנו לקטן "כח" לעשות קנינים משום "כדי חייו", ומשום "דרכי שלום", הלא כאן מיייר בדרשת הכתוב, היינו בדיני דאורייתא, ומדאורייתא אין לו קנין.

ומתרצים: דקטן אכן אין לו קנין מעצמו, אבל אם גדול — דעת אחרת — מקנה אותו, יש לו קנין אף מדאורייתא.